

Anotácie referátov

Prof. PhDr. Pavel Kladiwa, PhD.

*(Ostravská univerzita, Filozofická fakulta,
Katedra historie, Ostrava)*

OBČANSKÉ VRSTVY V ČESKÝCH ZEMÍCH V PROCESU SPOLEČENSKÉ MODERNIZACE 1850 – 1914

Výzkum uvedeného tématu začal v české historiografii rezonovat zhruba před dvaceti lety. Měl jsem to štěstí, že jsem byl spolu s několika kolegy (rád bych vyzdvihl zejména Lukáše Fasoru a Andreu Pokludovou) u zrodu a rozvoje tohoto směru bádání v České republice. Ve svém příspěvku bych rád slovenskému auditoriu představil, jak jsme se nechali inspirovat předchozími německými a rakouskými projekty (tzv. Bürgertumforschung), jakým směrem se náš výzkum postupně vyvíjel, jak s odstupem hodnotím naše publikační výstupy, a jak na nás navázala další generace badatelů.

Mgr. Štefan Gaučík, PhD. et PhD.

*(Historický ústav Slovenskej akadémie vied,
v. v. i., Bratislava)*

REDEFINÍCIE A NOVÉ IMPULZY.

„STARÉ MEŠTIANSTVO“ V UHORSKU V HISTORICKOM DISKURZE

Referát sa nezameriava na rozbor (a metamorfózy) pojmov mešťan, mešťanstvo/občianstvo, resp. stredná vrstva v slovenskej, maďarskej a nemeckej historiografii, keďže ide o definície už pomerne dobre známe a podrobne analyzované. Jeho text reflektuje staršie koncepcie historikov o mešťanstve v Uhorsku v prvej polovici 19. storočia a myšlienkové posuny v maďarskej historiografii. Prezентuje nové interpretácie o tzv. starom/stavovskom mešťanstve. A zároveň kladie dôležitú otázku ako je možné definovať prerod, alebo kontinuitu medzi „starým“ a „novým“ mešťanstvom. Táto téma referátu môže obohatiť ďalšie historické výskumy mešťanskej vrstvy v hornouhorskom/slovenskom regióne.

Mgr. Ingrid Kušniráková, PhD.

*(Historický ústav Slovenskej akadémie vied,
v. v. i., Bratislava)*

UHORSKÉ MEŠTIANSTVO – OBJEKT I SUBJEKT CHUDOBINSKEJ STAROSTLIVOSTI (1750 – 1850)

Prvá časť príspevku sa bude venovať dobročinným inštitúciám, ktoré na miestnej i celokrajinskej úrovni podporovali schudobnelých mešťanov a ich rodinných príslušníkov. Druhá časť sa zameria

na dobročinné aktivity mešťanstva, ktoré vytvárali podobu chudobinskej starostlivosti v uhorských mestách.

Mgr. Jana Magdaléna Májeková

*(Historický ústav Slovenskej akadémie vied,
v. v. i., Bratislava)*

RODINNÉ VÄZBY ČLENOV MUNICIPIÁLNEHO VÝBORU MESTA PREŠPOROK V OBDOBÍ DUALIZMU

Príspevok sa zaoberá rodinnými väzbami v prostredí municipiálneho výboru na príklade vybraných rodín z jednotlivých profesijných kategórií. Genealogicko-biografický výskum realizujem predovšetkým prostredníctvom matričných záznamov a dobovej tlače. Poznanie sociálnych väzieb medzi predstaviteľmi mesta odokrýva nové súvislosti o sobášnych stratégiách; vplyve náboženskej a politickej orientácie na príbuzenské vzťahy; či o pôsobení vybraných osôb v municipiálnom výbore a spolkoch. V súvislosti s rodinami zisťujem tiež ich pôvod, či išlo o staršie prešporské rodiny alebo novousadené osoby.

Doc. Peter Šoltés, PhD.

*(Historický ústav Slovenskej akadémie vied,
v. v. i., Bratislava)*

FORMOVANIE SLOVENSKEJ MEŠTIANSKEJ INTELIGENCIE V OBDOBÍ NEOABSOLUTIZMU (NA PRÍKLADE BANSKEJ BYSTRICE)

Na konci reformného (predmarcového) obdobia z lyceálnych a univerzitných lavíc vychádzala druhá potolerenčná generácia úradníkov, kňazov, profesorov, lekárov, inžinierov a ďalších predstaviteľov nešľachtickej inteligencie, v dobovom uhorskom prostredí nazývaných honorácia. V európskych historiografiách je táto sociálna skupina označovaná, vymedzovaná a kategorizovaná rôzne, keďže vychádzajú z odlišných jazykových a historiografických tradícií. V tejto štúdií aplikujem koncepty „inteligencie“ a „Bildungsbürgertum“ na špecifické podmienky, hornouhorských miest v polovici 19. storočia. Okrem absencie či problematickosti mestotvorných funkcií viaceré mestá tvorili i etnický a konfesijný výrazne heterogénne prostredie. Napriek uvedeným obmedzeniam sa v nich sformovala vrstva mešťanov predstavujúca nový typ funkčných elít uplatňujúcich nadobudnuté vzdelanie a kompetencie v pozícii štátnych (erárnych) a zemepanských úradníkov, vo vzdelávacích inštitúciách, v mestskej samospráve, no v najväčšej miere v štruktúrach katolíckej

a evanjelickej cirkvi. Po porážke revolúcie 1848/9 sa utvorili podmienky pre uplatnenie nešľachtických vzdelancov i v župnej administrácii. Pri realizácii veľkej úradníckej a správnej reformy municípií, súdneho systému, daňových úradov v období neoabsolutizmu vyššie úradnícke miesta vo väčšom počte obsadili vzdelanci angažujúci sa v slovenskom národnom hnutí. V príspevku budem analyzovať právny a politický kontext ako i kvalifikačné predpoklady, ktoré umožnili túto sociálnu mobilitu. Na príklade Zvolenskej župy a najmä mesta Banská Bystrica sa pokúsim rekonštruovať sociálne stratégie využívané pri získavaní a upevňovaní postavenia zo strany slovenských národne angažovaných ako i národne indiferentných vzdelancov v 1850-tych rokoch.

Dr. habil. Barna Ábrahám, PhD.

(Filozofická fakulta Univerzita Loránda Eötvösa, Katedra rumunského jazyka, Budapešť)

SPOLOČENSKÁ A NÁRODNOPOLITICKÁ ČINNOSŤ UHROFILNÝCH SLOVENSKÝCH OSOBNOSTÍ V OBDOBÍ DUALIZMU

Referát sa v rámci terajších výskumov dvojitých väzieb a zložitých identít sústreďuje na niekoľko osobností (Samo Czambel, Adolf Pechány, Gejza Zsebráczky, Karol Csecsotka, Juraj Podhradszky a i.), ktorí svoj slovenský pôvod, svoju materčinu nikdy nezapierali, ba vo svojej kariére, ako vládni referenti, novinári, redaktori stále používali slovenčinu. Pritom štátnu ideu maďarskú nielen že prijali, ale ju hlásali a rozširovali. Ťažiskom prehľadu je formovanie a obsah ich uhrofilného presvedčenia, ako aj ich konflikty s národoveckou verejnosťou i netolerantnou časťou maďarských kruhov.

Mgr. Jana Laslavíková, PhD.

(Historický ústav Slovenskej akadémie vied, v. v. i., Bratislava)

OBRAZ MENIACEJ SA KULTÚRNEJ IDENTITY NEMECKOJAZYČNÉHO MEŠTIANSTVA NA PRÍKLADE MESTSKÝCH DIVADIEL V PREŠPORKU, TEMEŠVÁRI A KARLOVÝCH VAROCH

Divadlo v 19. storočí predstavovalo centrálnu kultúrnu inštitúciu meštianskej spoločnosti. V rámci Rakúsko-uhorskej monarchie existovala rozsiahla sieť nemeckojazyčných mestských divadiel, ktoré sa pod vplyvom nacionalizácie stávali stredobodom záujmu v získaní kultúrnej prevahy v multietnických mestách. „Tradičnú“ nemeckú kultúrnu tradíciu mala nahradiť „moderná“ maďarská či česká. Príkladom je pôsobenie divadelného riaditeľa Emanuela Raula, ktorý na sklonku 19. storočia viedol tri mestské divadlá v Prešporku, Temešvári a Karlových Varoch, s prevažne nemeckojazyčným publikom.

Mgr. Peter Macho, PhD.

(Historický ústav Slovenskej akadémie vied, v. v. i., Bratislava)

RUDOLF MARKOVIČ A ELO ŠÁNDOR – VZÁJOMNÁ REFLEXIA DVOCH MEŠŤANOV ZAČIATKOM 20. ROKOV 20. STOROČIA

Advokát Rudolf Markovič a bankový úradník Elo Šándor patrili k predprevratovým národným aktivistom a pracovníkom. Obaja pôsobili v Novom Meste nad Váhom a boli spätí s existenciou a fungovaním tamojšej Ľudovej banky. V roku 1920 došlo medzi nimi k súkromnej výmene názorov, ktorá sa primárne týkala interných personálnych vzťahov v banke, no zdanlivo odhaľovala aj vyznávanie odlišných hodnôt a ideálov. Súčasťou argumentácie a formovania autoobrazov i heteroobrazov obidvoch protagonistov boli aj protizidovské či naopak, prozidovské názory a postoje, keďže významnú zložku meštianskej spoločnosti v tomto okresnom sídle tvorilo práve židovské obyvateľstvo. Základný referenčný rámec však u obidvoch aktérov nepredstavovala meštianska komunita, ale národ. Cieľom príspevku je analyzovať mechanizmy a nástroje sebavnímania a vnímania tých druhých. Na druhej strane sa pokúsi nájsť odpoveď na otázku, či modernizačné procesy, ktorých boli R. Markovič i E. Šándor nielen pasívnymi svedkami a účastníkmi, ale do istej miery aj iniciátormi a presadzovateľmi, pôsobili erozívne na ich meštiansku mentalitu a kultúru.

Mgr. József Demmel, PhD.

(Historický ústav Slovenskej akadémie vied, v. v. i., Bratislava, Národná univerzita verejnej služby, Výskumný ústav Józsefa Eötvösa, Budapešť)

SLOVÁCI A MAĎARI V NOHAVICIACH A V GATIACH. FORMOVANIE MEŠTIANSTVA V DOLNOZEMSKÝCH SLOVENSKÝCH OSADÁCH

Dolná zem, vyludnená počas tureckých vojen a osídlená prevažne Slováckmi v 18. storočí, mala osobitnú sociálnu štruktúru. Vo veľkých osadách, ktoré bolo možné dlho považovať za ľudnaté dediny, žili takmer výlučne slovenskí, prevažne luteránski roľníci. Proces urbanizácia začalo len v polovici 19. storočia, a tak potreba urbanizácie a modernizácie bola oveľa užšie spätá s maďarizáciou ako napr. v prípade po stáročie existujúceho nemeckého a slovenského občianstva banských miest. Tento zvláštny spoločenský vývoj skúmame z pohľadu slovenských národovcov, ktorí síce do týchto osád prichádzali ako súčasť intelektuálnej elity (ako učitelia, kapláni, profesori), ale miestne maďarské občianstvo, elita zostala takmer „neviditeľná“ pre nich a videli Sarvaš alebo Békešskú Čabu výlučne ako slovenskú sedliacku

osadu. Prednáška a štúdia analyzujú teda pohľad na dolnozemske mestečko takých národovcov, ako Štefan Koreň, Ľudovít Haan, Ján Pravdolub Bella alebo Julius Bodnár.

PhDr. Daniela Kodajová, PhD.

(Historický ústav Slovenskej akadémie vied, v. v. i., Bratislava)

STRATÉGIE ZABEZPEČENIA VZDELANIA PRE SYNOV A DCÉRY MEŠTIANSKÝCH RODÍN (PRÍKLADY Z RODÍN SLOVENSKÝCH NÁRODOVCOV)

Na príkladoch rodín slovenských národovcov žijúcich a pôsobiacich v mestách a mestečkách na území dnešného Slovenska, chcem poukázať na odlišný prístup k zabezpečeniu vzdelania pre synov a dcéry a tým aj možností uplatniť sa v budúcnosti. Zároveň na základe spomienok, zápiskov a korešpondencie poukázať na to, akým spôsobom vnímali mladí ľudia mestá, kam prichádzali študovať. Ako využívali možnosti, ktoré prostredie väčších miest, univerzitných či stredoškolských stredísk, poskytovalo na kultúrny a spoločenský život. Ako vstupovali do verejnej sféry, t. j. do akých spolkov sa zapájali. Aké boli možnosti voľnočasových aktivít. Ako reflektovali dianie v týchto mestách a ako ovplyvnili skúsenosti z pobytu vo väčších mestách ich neskoršie pôsobenie. Podieľali sa na práci mestskej samosprávy? Podporovali projekty zacielené na posilnenie mestotvorných prvkov?

Výber rodín národovcov som urobila tak, aby zastupovali viaceré regióny, ich deti študovali v iných mestách a aby v rodine boli synovia aj dcéry na porovnanie.

- **Bratislava** – rodina Michala Dobrovitsa, Vendelína Kutlíka, Eduarda Krajňáka
- **Kremnica** – rodina Pavla Križka
- **Turčiansky Sv. Martin** – rodina Petra Kompiša
- **Liptovský Sv. Mikuláš** – rodina biskupa Jura Janošku
- **Ružomberok** – rodina Makovických
- **Orava** – rodina Ignáca Veselovského
- **Skalica** – Ľudovít Okánik a jeho dve sestry

PhDr. Elena Kurincová

(Múzeum mesta Bratislavy, Bratislava)

EMANCIPOVANÁ ČLENKA PREŠPORSKEJ MEŠTIANSKEJ RODINY

Margita Mária Albrecht rod. Fischer (1887 – 1985) pochádzala z významnej prešporskej obchodníckej rodiny Fischerovcov. Rozhodla sa pre obľúbenú ženskú profesiu povolanie učiteľky. Po absolvovaní učiteľského ústavu v Prešporku v roku 1910 a jazykových kurzov v cudzine získala diplom učiteľky pre vyššiu dievčenskú a meštiansku školu. Vysokoškolské ambície pre ženu

v danej dobe veľmi netradičné a ešte aj v nepriaznivých rokoch prvej svetovej vojny si naplňala štúdiom na Uhorskej kráľovskej akadémii v Budapešti 1916/1918. Krátko sa stala aj poslucháčkou Filozofickej fakulty Alžbetínskej univerzity v Bratislave a to od 18. marca 1918 až do jej zrušenia v júni 1919. V roku 1918 sa vydala za profesora hudby a skladateľa Alexandra Albrechta (1885 – 1958). Profesiou učiteľky vykonávala aj po značných osobných peripetiách a v zmenených spoločenských pomeroch až do roku 1951.

Mgr. Ján Golian, PhD.

(Filozofická fakulta, Katolícka Univerzita v Ružomberku)

DEMOGRAFICKÉ A SOCIÁLNE DOPADY EPIDÉMIÍ CHOLERY V MESTÁCH ZVOLENSKEJ ŽUPY

Pramene a historiografia potvrdzujú, že mnohé epidemiologické vlny mali v minulosti devastačné následky. Práve mestá boli epicentrami, v ktorých sa nákaza prejavila vyššou morbiditou a odkiaľ sa intenzívne šírila do ďalších častí krajiny. Aj preto to boli prvé miesta, kde boli aplikované prvé protipandemické opatrenia a kam sa po epidémiách vracal život. Ten sa obnovoval cez hospodárske či sociálne zmeny a úzko súvisel s opätovným obnovením demografického správania sa obyvateľstva. V príspevku sa budem venovať priebehu a následkom cholery v epidémiách vo vybraných mestách a mestečkách dnešného stredného Slovenska, na ktorých bude možné sledovať ako sa po epidémiách darilo miestnym úradom a obyvateľom vracat život, ktorý vyhnala cholera.

Mgr. Zuzana Francová

(Múzeum mesta Bratislavy, Bratislava)

MÚZEJNÁ DOKUMENTÁCIA KAŽDODENNÉHO ŽIVOTA MEŠTIANSKYCH RODÍN V 19. STOROČÍ NA PRÍKLADOCH ZO ZBIEROK MÚZEA MESTA BRATISLAVY

Múzejné zbierky poskytujú nezastupiteľný zdroj poznania pre skúmanie témy meštianstva v širších kultúrno-spoločenských súvislostiach. Odrážajú spoločenské postavenie i majetkové pomery meštianskych rodín ako nositeľov ideí modernizácie a civilizačného pokroku a poskytujú plastický obraz o ich životnom štýle. V zbierkovom fonde Múzea mesta Bratislavy sa nachádzajú rozsiahle súbory typologicky rozmanitých hmotných dokladov dokumentujúce premeny meštianskej spoločnosti v multietnickom Prešporku. Ide najmä o predmety spojené s jej každodenným životom. Príspevok prierezovo predstaví zbierky múzea z tohto aspektu v horizonte rokov 1800 – 1918. Zamerala sa na tematické okruhy: bývanie, stolovanie, odievanie, hygiena, osobné predmety, privátny život, domáce aktivity a spoločenský život.

PhDr. Ľudovít Hallon, DrSc.

*(Historický ústav Slovenskej akadémie vied,
v. v. i., Bratislava)*

**ÚLOHA MEŠTIANSTVA V ROZVOJI NÁRODNE
SLOVENSKEHO PEŇAŽNÍCTVA NA ÚZEMÍ
SLOVENSKA PRED ROKOM 1918**

Sprievodným javom prvej vlny industrializácie a celkového hospodárskeho rozvoja Uhorska na prelome 19. a 20. storočia bola nová fáza rozmachu peňažníctva a formovanie systému regionálneho bankovníctva na dnešnom území Slovenska. Tesne pred zánikom Uhorska v roku 1918 pôsobilo na Slovensku 228 regionálnych komerčných bánk. Z nich 33 ústavov patrilo k bankám národne slovenského kapitálu. Pôsobili v stredne veľkých a menších mestách, najmä severozápadného, západného a čiastočne stredného Slovensku (Ružomberok, Liptovský sv. Mikuláš, Turčiansky sv. Martin, Žilina, Trenčín, Trnava, Nové Mesto nad Váhom a inde). Na zakladaní a správe týchto peňažných ústavov mali kľúčový podiel predstavitelia mestských elit uvedených a ďalších regionálnych centier. Vystupovali ako akcionári, členovia správnych orgánov, manažmentu alebo tzv. miestnych výborov bánk. Tvorili tiež podstatnú časť klientely. Uvedená téma je už čiastočne spracovaná, ale chýba jej hlbšie spracovanie práve na pôde národne slovenského peňažníctva. Plánovaná prednáška a štúdia by úlohu meštianstva v sledovanej sfére ilustrovala na vybraných príkladoch.

PhDr. František Chudják, PhD.

(Národná banka Slovenska, Bratislava)

**SLOVENSKE BANKOVÉ ELITY V SLUŽBÁCH
SLOVENSKEHO NÁRODNÉHO HNUTIA**

Autor na príklade niektorých slovenských peňažných ústavov (Úverná banka v Ružomberku, Zvolenská ľudová banka, Martinská sporiteľňa a Krupinská sporiteľňa) zaznamenáva politický a ekonomický kontext, v ktorom sa rodili prvé národohospodárske aktivity Slovákov v oblasti peňažníctva a priemyslu. Slovenské bankovníctvo zohrávalo kľúčovú úlohu pri podnikateľských aktivitách, ale aj pri realizácii politických a národnoemancipačných zámerov. Autor sleduje ako sa slovenské bankové elity snažili pevne ukotviť v meštianskom prostredí, koordinovať svoje aktivity a tak prekonať periférnosť, izolovanosť a uzavretosť slovenského bankovníctva. Úzke prepojenie politiky a ekonomiky však vyvolávalo celý rad problémov a konfliktov vyplývajúcich zo základného napätia a rozporu medzi národným a podnikateľským záujmom, politickými ideálmi a čisto obchodnými kalkuláciami.

Mgr. Gergely Izsák

*(doktorand, Filozofická fakulta Univerzity
Loránda Eötvösa, Budapešť; archivár,
Maďarský národný archív)*

**ČESKÍ FINANČNÍCI V UHORSKU NA ZAČIATKU
20. STOROČIA. PRÍKLAD ŽIVNOSTENSKEJ BANKY**

V mojej dizertačnej práci skúmam postavenie českého kapitálu v Uhorsku. Je zrejme, že nielen v Predlitavsku, ale aj v Uhorsku hral bankový sektor dôležitú úlohu, lebo mal výrazný vplyv na rozdeľovanie kapitálu, a tým aj na proces industrializácie. Nie náhodou sa pridružuje práve Živnobanke, najmä v rámci výskumu českého hospodárskeho nacionalizmu v 19. storočí, taký veľký význam. Táto banka sa totiž zrodila ako „súčasť“ českej národnej emancipácie a presadzovala svoju finančnú politiku a techniku aj v iných častiach habsburskej monarchie. V Uhorsku sa považovala aj za národnostnú finančnú inštitúciu. Opodstatnená je otázka, do akej miery je tento obraz pravdivý. Z hľadiska výskumu finančných elit – skúmanie úverových a riaditeľských vzťahov Živnobanky –, môžeme analyzovať jej obchodnú politiku, ktorá výrazne ovplyvňovala vývoj predstáv o etnickom poslaní tejto veľkobanky.

Banka na uhorský trh vstupovala, okrem úverov, aj prostredníctvom svojich afiliácií. V Chorvátsku sa napríklad podieľala na založení Chorvátskej zemskej banky v Osijeku, ktorá neskôr zohrala významnú úlohu v českej finančnej expanzii na Balkáne. V prípade poslednej banky analyzujem teritoriálne rozloženie úverov a podiel priemyselných úverov ako aj konkrétne akciové spoločnosti, ktorým boli úvery poskytované. Živnobanka investovala aj v priemysle. Taktiež ako v českých krajinách aj v Uhorsku sa zaujímal najmä o cukrovarnícky priemysel.

Chcel by som prezentovať na konferencii, že akými možnosťami spolupráce mohla disponovať táto finančná inštitúcia v Uhorsku, ktorá mala povesť „etnickej banky.“ Moja prednáška sa opiera o pramene z pražských, záhrebských, osijských a budapeštianskych archívov.